

МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ, СКЛЮЧЕНИ ПО ДИГИТАЛЕН ПЪТ: ПРИМЕРИ И ПЕРСПЕКТИВИ

гл. ас. д-р Георги Бакъов

Институт за държавата и правото при БАН, България

Резюме: Дигитализацията на сключването на международни договори въвежда нова динамика в глобалната дипломация, позволявайки на държавите и организациите да сключват споразумения по-ефективно чрез електронни средства. Този доклад разглежда примери за такива споразумения, сключени с цифрови средства, като подчертава правните, техническите и оперативните последици от тях. Освен това той изследва бъдещите перспективи за ролята на цифровите платформи за улесняване на трансграничното сътрудничество и потенциалните предизвикателства, които те поставят.

Ключови думи: международен договор; дигитализация; дипломация; международно публично право

INTERNATIONAL TREATIES CONCLUDED THROUGH DIGITAL MEANS: EXAMPLES AND PERSPECTIVES

Assist. Prof. Georgi Bakyov, PhD

Institute for the State and the Law at BAS, Bulgaria

Abstract: The digitization of international treaty-making has introduced a new dynamic to global diplomacy, enabling states and organizations to conclude agreements far more effectively through electronic means. This report examines notable examples of international treaties concluded digitally, focusing on the legal, technical and operational implications of such agreements. Furthermore, it explores future perspectives on the role of digital platforms in facilitating international cooperation and the potential challenges they pose.

Key words: international treaty; digitalization; diplomacy; public international law

1. Въведение

Сключването на международен договор по дигитален път може да звучи необичайно, особено предвид факта, че тази практика все още не

е широко известна и не е включена в учебните програми по международно право. Въпреки това съществуват вече редица примери за електронно сключени споразумения, които демонстрират, че подобна форма не само е осъществима, но и намира своята легитимация в международното право.

В последните години се наблюдава натрупване на критична маса от такива примери. Тези случаи, макар и все още ограничени по брой, формират основата за утвърждаването на това, което в теорията на международното право се нарича „инстантен/внезапен обичай“ (*instant custom*) – обичай, който се установява чрез интензивна и повтаряща се практика в кратък период, съчетана с изричното убеждение на държавите, че тази практика е правомерна и необходима.

Държави като Естония и Финландия, които използват електронни средства за сключване на споразумения, вече демонстрираха, че подобна практика не само се приема, но е и част от съвременната дипломатическа реалност. Европейският съюз и Световната банка също разполагат с примери за прилагане на електронни способности за договаряне, което демонстрира и тяхната готовност да възприемат иновативните технологии.

Посочената практика потвърждава валидността на цифровите средства в договорните отношения и поставя основа за бъдещо разширяване и стандартизация на подобни подходи¹. И тъй като тези случаи ще стават все по-широко разпространени и приемани, силата и легитимността на електронните договори единствено ще се затвърждава.

Все пак всеки, който по своето професионално занятие се занимава с международни договори, дори след много усърдно проучване, би забелязал, че практиката по тяхното сключване по електронен път преди пандемията от COVID-19 е по-скоро оскъдна (но все пак налична). Това се потвърждава от доктрината². Но глобалната криза и натискът на цифровата трансформация доведоха до промяна в действията дори на най-консервативните държави или дори на тези, чиято международноправна традиция³ на велики колониални сили се е утвърждавала с ве-

---

¹ В противовес на това обаче стои заключението на Международния съд в Делото за Континенталния шелф, че „действието или съгласието да се действа по определен начин само по себе си не демонстрира нищо, което да е от юридическо естество“. На тези въпроси обаче официално може да отговори единствено юриспруденцията. Вж. ICJ, *North Sea Continental Shelf (Germany v. Netherlands; Germany v. Denmark)*, Judgment, ICJ Rep. 1969, para. 76.

² Lederman, E., R. Shapira. Ed. *Law, Information, and Information Technology*. The Hague. Kluwer Law International, 2001, p. 735.

³ Вж. повече за формирането на европейското международноправно пространство в. Niemeyer, G. *Law without Force: The Function of Politics in International Law*.

кове и е формирала порядките на гругите, по-малки или нововъзникващи държави⁴. Днес малки, но технологично напреднали държави от Балтийския регион вече диктуват правилата на играта, демонстрирайки, че иновациите, а не историческата тежест, могат да определят бъдещето на международните отношения. Тези страни се утвърждават като лидери в цифровата дипломация, налагайки стандарти и практики, които дори най-консервативните международни субекти неизбежно ще започнат да следват под напора на всепроникващата дигитализация.

С настоящия доклад ще представя няколко примера за международни договори, сключени по цифров път. Макар и само част от по-обширно изследване, върху което все още работя, тези примери са достатъчно показателни и красноречиво илюстрират новаторската същност и възможностите на дигитализацията в международното право. Те демонстрират не само иновациите, които тя въвежда, но и някои от предизвикателствата, които изискват внимание, за да се гарантира устойчивостта и ефективността на този нов подход.

2. Съвместното комюнике между Ирландия и САЩ от 1998 г.

Най-известният пример в международноправната доктрина за електронно подписано споразумение е Съвместното комюнике между Ирландия и САЩ от 1998 г. На 10 септември с.г. на специална церемония в централата на *Gateway 2000 Computer Factory* в Дъблин президентът на САЩ Бил Клинтън и ирландският премиер Бърти Ахърн стават едни от първите държавни ръководители, подписали по електронен път съвместен документ, представляващ пакт (пог формата на комюнике) за електронна търговия⁵. Въпреки че той не е достъпен в интернет и следва съдбата на други подобни на него, които също не са публикувани (което пречи да се провери със сигурност дали е правнообвързващ, защото в пресата съществува спор), доктрината е приела, че това е първият случай, в който цифрови подписи са използвани за удостоверяване на междуправителствен документ⁶.

Princeton, Princeton University Press, 1941. Reviewed by Quincy Wright in *The American Historical Review*, 47(3), 1942, 558–560.

⁴ Wilson, R. J. *The Global Evolution of Clinical Legal Education: More than a Method*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017, p. 33.

⁵ Clinton Digital Library (<https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/57491>).

⁶ От това изследване обаче стана ясно, че това не е точно така. Този факт не отменя качеството му на забележителен момент в историята на международните отношения (<https://www.cnet.com/tech/tech-industry/u-s-ireland-in-e-commerce-pact/>);

Този значим акт на иновация представлява едно от първите отклонения от конвенционалната употреба на химикалка⁷ и мастило за подписването на международни споразумения и практически приравнява правната валидност на компютърно генерираните подписи с тези, направени на хартия, в международното право. С този символичен момент се цели да се затвърди процъфтяващата роля на цифровата дипломация и електронната търговия в международните отношения.

В съвместното комюнике по същество се подчертава ключовата функция на промишлеността в развитието на електронната търговия, насърчава се приемането на електронни подписи, приветства се липсата на мита върху електронните трансакции и се призовава за ясна ганъчна политика. Изявлението на ирландския министър-председател класифицира събитието като „исторически крайтъгълен камък в развитието на глобалната електронна търговия“.⁸ Отделно от това комюникето относно електронната търговия между правителствата на Ирландия и САЩ демонстрира въздействието на утвърждаващия се принцип на трансфера на технологии в сферата на международното право. Посредством него се гарантира, че никоя държава не остава маргинализирана в ерата на цифровизацията.

Сцената е подготвена за компанията *Baltimore Technologies*, за да покаже своите иновации пред поканена публика и международни медии, пътуващи с американския президент. Производителят на персонални компютри *Gateway* се съгласява да бъде домакин на събитието в своето съоръжение в *Clonshaugh*, където политиките следват безупречно техните указания и технологията се представя според очакванията.

Преди церемонията и на Клинтън, и на Ахърн са дадени смарт карти, всяка от които съдържа уникален 1024-битов код за подписване и цифров сертификат (в случая този на Клинтън гласи: „*Това е президентът*“). Този сертификат е зареден на микрочипа на смарт картата, както и е публикуван на уеб сайт. За да погнеше комюникето, всеки от

United States. Panel on Electrically Powered Vehicles. The Automobile and Air Pollution: A Program for Progress, Part 1. U.S. Department of Commerce, 1967.

⁷ Международен договор може да бъде подписан още с молив, флумастер, тънкописец, перо и всяко пишешко средство, което да се употреби за поставяне на инициалите на подписващия. Отделно, когато се полагат подписи, особено при двустранните споразумения, ръкописно се изписват и мястото и датата на полагане. Това обаче може да се случи и посредством щемпел.

⁸ U.S., Ireland in e-commerce pact. President Bill Clinton and Irish prime minister Bertie Ahern become the first heads of state to digitally sign an international accord. DUBLIN, Ireland, Jan. 2, 2002 (<https://www.cnet.com/tech/tech-industry/u-s-ireland-in-e-commerce-pact/>).

тях поставя своята карта в четец и въвежда личен код⁹. Така е използвана система за квалифициран електронен подпис с публичен ключ¹⁰.

Едно съществено предизвикателство обаче е, че процесът на цифрово подписване е почти мигновен, без визуалната тежест на традиционното подписване. За да подсили церемонията, *Baltimore Technologies* създава специална анимация, изобразяваща прехвърлянето на подписи от картите към документа, добавящо усещане за церемониален повод и утвърждаващо момента.

През 2000 г., две години по-късно, президентът Клинтън подписва знаковия Акт за електронните подписи в глобалната и националната търговия на САЩ (*Electronic Signatures in Global and National Commerce Act*). Той използва както традиционна церемониална писалка, така и цифрова смарт карта за подписването. Този жест показва неговата ангажираност с иновациите и утвърждава репутацията му на пионер в символични и технологично напредничащи инициативи.

Историята заг това комунике

Актът на подписване на това комунике не е случаен. Той е продиктуван от съществена обществена необходимост. В силно дигитализиращия се свят от 90-те години на XX век започват все повече да преобладават опасенията около ограниченията на имейла като надеждна среда за недвусмислено установяване на самоличността на цифровите кореспонденти. За да се гарантира устойчивостта и надеждността на платформите за електронна комуникация (особено в областта на търговията), става изключително важно да се осигурят механизми, чрез които самоличността на участващите страни може да бъде последователно проверявана¹¹.

Така електронното удостоверяване, макар и в края на XX век да е ново технологично явление, вече се разглежда като основна мярка за насърчаване на електронната търговия и утвърждаваща се част от модерния бизнес. Налага се практиката на електронните подписи, от които вече се очаква да предложат правни и технически гаранции за автентичност на волеизявлението, както могат да го сторят традиционните ръкописни подписи.

---

⁹ TechMonitor. Clinton, Ahern sign first e-communicate (https://techmonitor.ai/technology/clinton_ahern_sign_first_e_communicate).

¹⁰ Cosgrave, J. Bill Clinton, Bertie Ahern, and Digital Signatures. Maple 9, 11 December 2003.

¹¹ Licken, E. Clinton Signs Off on Digital Advance. International Herald Tribune. (1998, September 10) (<https://www.nytimes.com/1998/09/10/news/clinton-signs-off-on-digital-advance.html>).

Дружествата, които се занимават с подобни технологии се раждат на стремителна капитализация. Приета е и първата Директива на Европейския парламент и на Съвета (1999/93/ЕС)¹², която предоставя нормативна уредба за общо приложение на електронните подписи в Съюза¹³.

Историята е прозаична. Тя се случва под надслова на *Baltimore Technologies* „да мислиш мащабно“ и „да го постигнеш“. Изпълнителят и доставчик на софтуера, който стои зад цифровия подпис на това историческо споразумение между Ирландия и САЩ, е технологичен стартап със седалище в Дъблин. През последните две години преди това събитие компанията набира значителна популярност и се утвърждава като лидер в областта на софтуера за електронно удостоверяване. Тя предлага решения с акцент върху криптиране и други мерки за сигурност на комуникациите.

Визитата на президента е насрочена за първата седмица на септември 1998 г. Фран Рууни, главен изпълнителен директор на *Baltimore Technologies*, и Брендън Туохи, генерален секретар на Департамента на публичните предприятия (*Department of Public Enterprise*), предлагат правителствата на Ирландия и САЩ да издадат комюнике относно електронната търговия. Но вместо да бъде подписано с традиционна писалка и мастило, документът трябвало да бъде подписан с помощта на цифрова технология за сигурност. Впоследствие се осигурява подкрепа за плана и от старшия политически съветник на президента Клинтън¹⁴.

Споразумението е символично, но е със спорна обвързваща сила. Въпреки това за САЩ този ход е стратегически тласък в полза на каузата за насърчаване употребата на електронните подписи като надеждно и сигурно средство за потвърждаване на самоличността на подписващия, особено подходящо за онлайн трансакции. С това те целят да затвърдят доминацията си на иновационен лидер и световен пазарен гигант. Администрацията на Клинтън настойчиво подчертава ролята на бързото навлизане на електронната търговия като се застъпва за международна среда без бариери за уеб базирани трансакции под егидата на Световната търговска организация¹⁵.

¹² Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community framework for electronic signatures.

¹³ Rossnagel, H., & D. Royer. Making Money with Mobile Qualified Electronic Signatures. – In: International Conference on Trust, Privacy and Security in Digital Business TrustBus 2005, 110–118. Springer, 2005, Lecture Notes in Computer Science, Volume 3592.

¹⁴ 4 September 1998: 'The culture was always to „think big“ and go for it'.

¹⁵ Клинтън води агресивна политика по отношение на опитите да разшири възможностите за пазарна реализация на американските стоки и услуги. Поради това, той нормализира и търговските отношения на САЩ с Китайската народна република.

Едновременно с това събитието служи като подходящ момент за ирландското правителство да се представи като основен играч на международната арена на електронната търговия. Този стремеж е в съответствие с правителствените инициативи, насочени към позициониране на Ирландия като прокси за европейската електронна търговия. Символичното електронно подписание на това трансатлантическо споразумение за търговия е удачно средство за подчертаване на стремежа на островното правителство да превърне страната в потенциален европейски център за електронна търговия. Държавата по това време вече е втория по големина износител на софтуер в света след САЩ¹⁶. Ирландското правителство вече е приело либерална политика за развитието на крипто технологии и широколентова инфраструктура в полза на своята индустрия.

3. Меморандумът за разбирателство между Канада, Сингапур и щата Пенсилвания от 1998 г.

На 4 юни, по-рано през същата година, в която се състои подписването на пакта между Клинтън и Ахърн, в Сингапур се случва груго подобно на него революционно събитие. Министърът на комуникациите на Сингапур, Мах Боу Тан, министърът на индустрията на Канада, Джон Манли, и губернаторът на Пенсилвания, Том Ридж, подписват цифров меморандум за разбирателство относно международните приложения на информационните технологии в образованието¹⁷. Подписването се случва по време на Третата министерска среща на Азиатско-тихоокеанското икономическо сътрудничество (АТИС) за телекомуникационната и информационната индустрия в Сингапур¹⁸.

лука. Qobo, M. The Political Economy of China – US Relations: Digital Futures and African Agency. Johannesburg, Palgrave Macmillan, 2022, p. 116; The Clinton Administration Agenda for the Seattle WTO, November 24, 1999

(<https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/New/WTO-Conf-1999/factsheets/fs-007.html>).

¹⁶ Към 2023 г. Ирландия е втория по големина износител на компютърни и ИТ услуги в света. Вж. Information & Communications Technology (ICT) sector profile. There's no better place in the world today for ICT start-ups (<https://www.enterpriseireland.com/en/start-a-business-in-ireland/startups-from-outside-ireland/key-sectors-and-companies-in-ireland/ict-sector-profile.html>).

¹⁷ Това също е отбелязано в пресата като първи случай на прилагане на цифров подпис към междудържавен документ.

¹⁸ Singapore, Canada and Pennsylvania Sign Education Technology Memorandum of Understanding Using Digital Signatures. 4 June 1998

(<https://www.imda.gov.sg/resources/press-releases-factsheets-and-speeches/archived/ida/press-releases/1998/20050720155941>).

Меморандумът за разбирателство води до създаването на Глобалния консорциум за обучение, който се превръща в централен елемент на международната образователна мрежа. Целта му е да свързва студенти, преподаватели и изследователи, като предоставя иновативни възможности за развитие и усвояване на знания. Основният фокус е върху споделянето на добри практики и използването на телекомуникационни технологии в образованието.

Той отразява една далновидна стратегия и именно поради това е избрана и електронната форма на международното споразумение. Министър Мах финализира меморандума за разбирателство с цифрови средства пред министрите на икономиката на държавите членки на третата министерска среща на АПЕС за телекомуникационната и информационната индустрия в Сингапур (TELMIN3)¹⁹. Министър Манли и губернаторът Ридж вече са използвали персонализирани ключове, за да подпишат меморандума за разбирателство от собствените си офиси в гните преди срещата²⁰.

Всъщност този исторически момент отбелязва въвеждането на цифровите подписи в международната практика, създавайки потенциален прецедент за други такива споразумения. Това събитие бележи първия в света публично известен цифров подпис на международен междуправителствен документ²¹.

Отвъд тези технически измерения, емблематичното значение на цифровото удостоверяване на съгласието с акта олицетворява самата същност на меморандума – да интегрира информационните тех-

---

¹⁹ Работната група по телекомуникации на АПЕС (TEL) е създадена през 1990 г. с оглед подпомагане и насърчаване на развитието на телекомуникационни услуги и оборудване в региона на АПЕС. Основните цели на групата включват работа за изпълнение на целта на Богорската декларация за свободна и отворена търговия от 1994 г. и разработване на Азиатско-тихоокеанска информационна инфраструктура (АИИ), която представлява мрежа, предназначена да свързва електронно всички икономики на държавите членки на АПЕС (<https://www.imda.gov.sg/resources/press-releases-factsheets-and-speeches/archived/ida/press-releases/1997/20050721120957>).

²⁰ За изпълнение на тази цифрова иновация страните се обръщат към водещи технологични компании, които да обезпечат подписването. В случая технологията се предоставя от GNS Inc., използваща технологията Entrust. Тя си сътрудничи със сингапурската Netrust Pte Ltd, призната за водещ сертифициращ орган в Югоизточна Азия. Използването на сертифициращ орган като Netrust гарантира автентичността, възможността за проверка и сигурността на цифровите подписи. В допълнение, внедряването на технологията укрепва процеса с повишена надеждност и устойчивост.

²¹ Outcome of TELMIN3 (<https://www.oecd.org/dataoecd/36/35/2750328.pdf>).

нологии в образованието в глобален мащаб. Като използват активно иновативни инструменти и технологии, участващите страни демонстрират своята отгаденост на технологичния прогрес, но също така създават модел за последващи действия, укрепващи доверието в дигитализацията на международния договор.

Това новаторско действие може да служи като пример на групи правни субекти да използват цифрови методи при подписване на своите споразумения, особено тези, чийто предмет лежи в сферата на технологичната и цифрова еволюция.

4. Меморандумът за разбирателство между Естония и Финландия от 2013 г.

Един от малкото групи, но съществени примери за електронно съгласение в отношенията на международноправните субекти представлява споразумението от 10 декември 2013 г. между естонския министър-председател Андрус Ансип и финландския министър-председател Юрки Катайнен, които сключват споразумение, ползвайки електронни подписи. То представлява меморандум за разбирателство, който съдържа ясни двустранни ангажименти относно общото развитие на електронните услуги между двете съседни държави.

Макар това да не е правнообвързващо споразумение според традиционните стандарти, самото подписване е символично и предвещава важна промяна. Съгласението акцентира върху съвместното развитие на електронните услуги и укрепва технологичното сътрудничество между двете съседни държави. Електронното подписване се случва като и двамата лидери остават в официалните си резиденции в Хелзинки и Талин. С помощта на националните лични е-карти двете страни подписват меморандума за разбирателство в областта на информационните и комуникационни технологии. Този акт подчертава тяхната синергия и общата цел на Финландия и Естония да развиват заедно цифровото общество, икономиката и управлението²².

5. Защо точно този инструмент?

Когато се разглежда модернизацията на международните правни инструменти с интегрирането на цифрови технологии, не е изненадващо, че първите електронно подписани такива документи са именно от типа меморандум за разбирателство, а не „стандартен“ двустра-

---

²² Estonian World. Estonia and Finland become first in the world to digitally sign international agreement. December 23, 2013 (<https://estonianworld.com/technology/estonia-finland-become-first-world-digitally-sign-international-agreement/>).

нен договор. От юридическа гледна точка разграничението и предпочитанието към първото има своята логика.

Поначало, съгласно общоприетото определение, съдържащо се и на сайта на ООН, меморандумът за разбирателство представлява „по-малко формален“ международен инструмент. Често той очертава оперативни разпоредби, произтичащи от по-широко рамково споразумение²³. Меморандумът за разбирателство се използва за постигане на съгласие около общи намерения²⁴ или пък тясно дефинирани технически спецификации или сложни детайли²⁵.

Обикновено меморандумите за разбирателство заобикалят необходимостта от ратификация (в зависимост от изискванията, разбира се, на съответното вътрешно право на участващите държави). Те служат като инструмент за бързо и гъвкаво закрепване на съгласие за сътрудничество между субектите на международното право. Сам по себе си меморандумът за разбирателство не гарантира сътрудничество. Той трябва да бъде подкрепен от общо разбиране и ясно изразени намерения за взаимни ангажименти, за да постигне реални резултати²⁶. Въпреки че в определени случаи могат да имат и обвързващо действие²⁷, тези инструменти служат предимно за изразяване на сближаване на волята между страните като посочват планирана обща линия на действие. Тази по-малко твърда природа, съчетана с тяхното типично необвързващо намерение, ги прави гъвкав и предпочитан инструмент за международноправно общуване.

---

²³ Definition of key terms used in the UN Treaty Collection

(https://treaties.un.org/Pages/overview.aspx?path=overview/definition/page1_en.xml).

²⁴ Вж. например Меморандума за разбирателство между Съвета на Европа и Европейския съюз от 2007 г. за развитие на отношенията във всички области от общ интерес, по-специално насърчаването и защитата на плуралистичната демокрация, зачитането на правата на човека и основните свободи, върховенството на закона, политическото и правно сътрудничество, социалното сближаване и културния обмен (<https://rm.coe.int/16804e437b>).

²⁵ Вж. например Меморандума за разбирателство между Австралия и Сингапур относно непоисканите комуникации (<https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/australia-singapore-mou-on-unsolicited-communications.pdf>).

²⁶ UNEP. Mechanisms for cooperation

(https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/10958/unep_jufn_3_mechanism_s_for_cooperation.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

²⁷ Относно задължителната сила на разпоредбата в международно споразумение вж. Решението от 1 юли 1994 г. на Международния съд по делото на Катар срещу Бахрейн – Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain Jurisdiction und Admissibility, Judgment, I. C. J. Report 1994. p. 112.

Използването на меморандум за разбирателство като прототип за полагането на електронни подписи предоставя възможност да се експериментира с тази нова форма на съглашение, без да е необходимо да се задълбава в сложността и строгостта на международното договаряне и без да се поставя някоя от страните в риск от възникване на международноправна отговорност. Използването на електронните подписи при меморандумите за разбирателство, където основната цел е да се сигнализира за намерение, да се поставят принципните основи на сътрудничество, а не да се създадат обвързващи задължения, смекчава потенциалните правни рискове и несигурността относно пълното им приемане в международното право. Ако възникнат спорове относно валидността или надеждността на електронния подпис, общият необвързващ характер на меморандума за разбирателство, особено когато същият е изрично подчертан, би намалил потенциалните негативни последици.

Освен това традиционните международни договори често са придружени с церемонии по подписване и размяна на папки, които имат не само правно, но и символично значение. За разлика от тях, меморандумите за разбирателство обикновено са по-рационализирани и функционални, често се сключват с намалено и дори липсващо медийно покритие. Въвеждането на електронни подписи при тях е вероятно да бъде посрещнато с по-малко съпротива или скептицизъм. Единственото, което се цели при електронното или механично закрепване на волята на страните по едно международно споразумение, е нейното съответствие с практическото естество на инструмента.

По своето съществуване електронният документ, подписан между Естония и Финландия, представлява кратък, но състоятелен документ, който се състои от четири страници, включително преамбюл, шест параграфа и заключителна част, съдържаща пояснението, че споразумението е подписано електронно. Липсва изписано мястото на подписване, което недовусмислено подчертава неговия универсален, абстрактен, модерен и технологичен характер. Липсват и изписани факти за това къде се съдържа оригиналът или къде са копирани неговите екземпляри (като например определен сървър, виртуален облак или материален носител), както във всички останали примери на електронни споразумения. Над всяко поле над имената на представляващите, които следва да го подпишат, се съдържа пояснение в скоби, че това е „електронен подпис“. Документът е публикуван и е свободно достъпен в интернет на уеб портала на министерския съвет на Естония²⁸.

---

²⁸ Memorandum of Understanding between the Prime Minister of Estonia acting on behalf of the Government of the Republic of Estonia and the Prime Minister of Finland

Споразумението ясно идентифицира участващите страни и техните официални правомощия. Очевидно е, че и двата субекта представляват своите национални правителства, както изрично е подчертано в документа. Представянето на двамата министър-председатели от името на техните правителства подчертава тяхната легитимна власт и способност да ангажират държавите си със споразумението. Датата на подписване на споразумението е ясно посочена. Това се случва на 10 декември 2013 г., което по своята същност представлява стандартен похват за укрепване на правната сигурност. Този похват гарантира за началния момент на възникването на дадените ангажименти, нищо че това може да се докаже с електронното удостоверение. Освен това документът уточнява езика, използван за споразумението – английски, което също е честа практика в международните договори, особено когато участващите страни не са англоговорящи (като роден език), с което се гарантира яснота и взаимно разбиране²⁹.

6. Съдържанието на меморандума

От гледна точка на своето нормативно съдържание този меморандум за разбирателство включва негвусмислени ангажименти от страна на двете държави. Той поставя правната основа за рутинно използване на цифрови подписи при финализиране на официални споразумения, въпреки че изрично не съдържа обвързващи правни положения (Параграф 4. Характер на меморандума). По неговата сила нито една държава, било то Естония или Финландия, не се оказва обременена от правни задължения, произтичащи от този меморандум.

Основната роля на споразумението е да служи като доказателство за взаимно намерение. Освен това меморандумът нито предвижда, нито води до поемането на конкретни ангажименти или решения в бъдеще. В случай, че възникнат разногласия относно неговото тълкуване или прилагане, двете държави се ангажират да ги разрешават по приятелски начин като акцентират в духа на взаимно консултиране и сътрудничество. Меморандумът се стреми да обедини колективните амбиции и интереси на Естония и на Финландия по отношение на подобряване на приложението на информационните и комуникационни технологии в различни сектори като управление, икономика и общество.

---

acting on behalf of the Government of the Republic of Finland on Cooperation in the Field of Information and Communications Technology
(<https://valitsus.ee/en/media/4326/download>).

²⁹ Исторически, първият задължителен език е бил латинският, по-късно изместен от френския. След Парижката мирна конференция от 1919 г. в международноправното общуване най-често се ползва английският – вж. Вигин, Б. Международно право. С., Сиела (Vidin, B. Mezhdunarodno pravo. S., Ciela), 2020, с. 199.

Съгласно следващия Параграф 5, озаглавен „Изменения и прекратяване“: „този меморандум за разбирателство може да бъде изменен по всяко време с взаимното писмено съгласие на участниците.“ Разпоредбата предвижда гъвкавост, присъща на класическите международноправни споразумения. Тя признава възможността и двете страни да могат по всяко време да решат взаимно да изменят разпоредбите на Меморандума за разбирателство. Словосъчетанието „взаимно писмено съгласие“ предполага, че всяко подобно изменение ще изисква изричното и документирано съгласие на двете страни. По същия начин е предвидено, че „този Меморандум за разбирателство може да бъде прекратен от всеки участник в срок от шест месеца след писмено предизвестие.“

За дигитализираните меморандуми за разбирателство „писменото съгласие“ не предполага непременно физически ръкописен подпис или потвърждение. Вместо това може да се отнася до всяка форма на цифрово потвърждение, което е законно признато и може да се провери, като например такова, извършено с квалифициран електронен подпис, цифров печат или всяка др.

Както вече се изясни, основното предизвикателство при изразяването на съгласие по електронен път е да се гарантира неговата автентичност. Страните ще трябва да гарантират, че използваните цифрови методи са защитени от подправяне и осигуряват ясна следа за удостоверяване. Като се има предвид, че дигиталните архитектури може да се различават в различните държави или институции, следва да се подсугури, че системата за потвърждение, използвана от едната страна, може да бъде разпозната и проверена от другата. Освен това електронните модификации в споразумението трябва да се съхраняват сигурно и да могат да се извличат за бъдещи справки. Това следва да гарантира, че и двете страни имат постоянен запис на всички промени, подобно на традиционните писмени изменения.

Въпреки че разпоредбата на конкретния меморандум позволява промени по взаимно съгласие, електронният характер на меморандума за разбирателство предполага, че всички такива вероятно също ще бъдат електронни. С оглед на правната сигурност е важно да се гарантира, че методът на тяхното извършване е идентичен с този на подписване на първоначалния оригинален вариант. Такава е и традицията в договорното право. Ако меморандумът за разбирателство първоначално е договорен за използване на конкретна система за електронен подпис³⁰, тогава измененията трябва в идеалния случай да използват същата система, освен ако не е предвидено друго.

---

³⁰ За които обстоятелства в случая няма повече информация, освен че държавите са подписали двустранен договор за електронен обмен на данни за насе-

Интересен експлицитен аспект на меморандума между Естония и Финландия е недопустимостта на неговата регистрация съгласно член 102 от Устава на ООН. Това означава, че той не попада в категорията договори или международни споразумения, които могат да изискват регистрация в ООН, което е допълнително свидетелство за неговата незадължителна сила³¹.

В Параграф 6. „Влизане в сила“ е уговорено, че „този меморандум ще влезе в сила от датата на подписването му от участниците“. Това ясно диктува началния момент на влизане в сила на меморандума за разбирателство. От минутата, в която и двата надлежно упълномощени субекта поставят своите цифрови одобрения, условията на споразумението се задействат, задвижвайки всички ангажименти и взаимни договорености, изразени в него.

В международното право няма ясно установено правило за същността на електронното подписване. Тежестта на подобна клауза зависи от това дали двете страни взаимно признават електронните подписи. Те трябва да приемат легитимността на цифровите потвърждения, както и да разбират техните условия и последствия. В случая със съседни държави, които използват обща система за електронно удостоверяване, установената начална дата остава безспорна.

лението и че националните софтуери за персонална идентификация са идентични, т.е. обща версия на софтуера и платформата. Споделеният ресурс позволява на властите в двете страни да обменят информация, като същевременно дава възможност на компании и лица да сключват договори и да обменят други документи, използвайки взаимно приети цифрови подписи.

³¹ В съответствие с член 102 от Устава на ООН всички договори или международни споразумения, сключени от държава членка на ООН след влизането в сила на Устава, трябва незабавно да бъдат регистрирани в Секретариата и впоследствие да бъдат оповестени на обществеността. UNTS от 1946 г. поддържа регистър на всеки договор и споразумение, представени по този начин. Нерегистрирането на дадено споразумение, представено не го прави нищожно, но е невъзможно страна да се позове на него пред органите на ООН. Терминологията, използвана в член 102, като „договор“ и „международно споразумение“, означава разнообразен набор от инструменти. Въпреки че Общото събрание на ООН се въздържа от предоставяне на изрична дефиниция или изясняване на връзката между тези термини, директивата в своя член 1 потвърждава, че задължението за регистриране обхваща всички такива инструменти, независимо от определеното им заглавие или структура. При прилагането на разпоредбите на член 102 Секретариатът е бил последователно приобщаващ, включвайки безброй инструменти.

7. Истинската стойност на инструмента

От политико-оперативна гледна точка не е случен фактът, че с приемането на Меморандума за разбирателство премиерът на Естония акцентира върху присъщата стойност на цифровите подписи, подчертавайки значителните му ползи. В съобщението към меморандума министър-председателят е заявил, че цифровите подписи в гражданския оборот спестяват време. Тази ефективност, според естонските показатели, се равнява на 2% от годишния брутен вътрешен продукт на страната. Даден е пример, че този процент представлява една седмица работа за всеки гражданин. Предвид установените бизнес връзки, с приблизително 4500 финландски предприятия, работещи в Естония, и около 3500 естонски дружества във Финландия, подобряването на международната комуникация чрез цифрови пътища се очаква да бъде истински трансформиращо³².

Сътрудничеството в областта на информационните и комуникационни технологии между Естония и Финландия не е ново явление. Въвеждането на личните карти във Финландия създава прецедент, който впоследствие е възприет и в Естония, което довежда до раждането на нейната уникална система за електронна идентификация, вероятно една от най-напредналите в света. Освен това софтуерът за лични карти на Естония вече разпознава и поддържа лични карти на финландски граждани. Такава оперативна съвместимост улеснява безпроблемния обмен на данни както между гражданите, така и между естонските и финландските правителствени органи³³. Следователно частните предприятия и гражданите могат безпроблемно да сключват и изпълняват договори и да споделят съответните документи чрез взаимни цифрови подписи³⁴.

Това важи и за междудържавните отношения³⁵.

---

³² Вж. <https://estonianworld.com/technology/estonia-finland-become-first-world-digitally-sign-international-agreement/>

³³ Двете държави отдавна поддържат загълбочени двустранни отношения. Финландия е първата държава, която признава Естония след Мирния договор, подписан в Тарту през 1920 г., между Съветския съюз и Естония.

³⁴ Основен компонент от меморандума за разбирателство набляга на колективното развитие на слоя за обмен на държавни данни, обозначен като „X-Road“ (в естонската номенклатура). Предимството на тази платформа за споделяне на данни е способността ѝ да минимизира излишъка, като изисква гражданите и търговските дружества да предоставят конкретни данни само веднъж. Бъдещата траектория на това сътрудничество се основава на съществуващата версия и изходния код на естонския X-road.

³⁵ Finland and Estonia to Unite ID-Card Software (<https://1office.co/blog/finland-and-estonia-to-unite-id-card-software/>).

Дигиталното междуправителствено съглашение между Финландия и Естония е ярък пример за променящата се динамика на дипломацията и трансграничното сътрудничество в цифровата епоха. То не е просто меморандум, а символизира прехода от традиционните дипломатически практики към нова ера, в която страните с дълбоко взаимно доверие и споделени правни традиции могат лесно да признаят и използват дигиталните си инфраструктури. Това сътрудничество оптимизира административното и правното общуване както в частноправната, така и в публичноправната сфера. Освен това споразумението служи като символичен акт, подчертаващ значителния напредък на двете държави в областта на цифровизацията.

В основата му стоят както принципите на трансфера на технологии, така и концепцията за цифровия суверенитет. Меморандумът несъмнено подчертава преминаването към епоха, в която държавите могат ефективно да поддържат и упражняват своите суверенни функции не само във физическата сфера, но и в дигитална среда, и едновременно с това да си сътрудничат. Това е ход, който сигнализира за дълбоко доверие в бъдещето на дигиталните международни договори. Това доверие е в основата на рационализирания обмен на информация и колективното развитие на електронни услуги, демонстрирайки централната роля на бъдещите принципи на електронния международноправен обмен като технологична неутралност, трансфер на технологии, цифров суверенитет и пр.

Отвъд сферата на технологиите, споразумението извежда наяве и целите на международните отношения на бъдещето като икономическата ефективност и устойчивото развитие. Акцентът върху спестяващите време ползи от цифровите подписи и произтичащите от това финансови предимства също подчертава позитивите на цифровата природа на съвременната глобална икономика. Намалването на бюрократичните процедури, ускоряването на процеса на вземане на решения и улесняването на трансграничните трансакции могат значително да подпомогнат икономическото възстановяване. В постковид ерата тези мерки имат потенциал да доведат до забележим ръст на брутният вътрешен продукт на държавите³⁶.

---

³⁶ Zhang, J., et al. The Impact of Digital Economy on the Economic Growth and the Development Strategies in the post-COVID-19 Era: Evidence From Countries Along the „Belt and Road.“ – In: *Frontiers in Public Health*, 10, 2022 (<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2022.856142/full>).

8. Споразумението между Естония и Европейската космическа агенция от 2017 г.

Естония е ярък пример за държава с иновативен подход в международните си отношения. Доказателство в тази посока е, че тя подписва още един международен акт публично по електронен път. На 4 февруари 2015 г. Естония става 21-та държава членка на Европейската космическа агенция (ЕКА) след подписване на Споразумението за присъединяване към Конвенцията на ЕКА. Две години по-късно, на 13 юни 2017 г., по време на 268-ия съвет на организацията, Урве Пало, министър на предприемачеството и информационните технологии на Естония, и Ян Вьорнер, генерален директор на ЕКА, подписват с цифрови подписи Меморандум за разбирателство относно сътрудничеството в сферата на информационните и комуникационните технологии.

Според прескомюникето на ЕКА, Урве Пало изразява удовлетворение от включването на естонския опит с цифровите подписи в правната рамка на агенцията. Тя подчертава, че цифровите подписи се използват рутинно от естонските граждани, което значително пести време. Освен това тя изразява желанието на Естония да прегаде своя опит в цифровото и електронното управление на организацията, като по този начин подкрепи реализацията на инициативата на ЕКА (*European Space 4.0*).³⁷ Преследва се също и перспективата за трансфер на иновативни решения за развитието на „Лунното село“ на ЕКА³⁸.

Цялостният план за сътрудничество между ЕКА и Министерството на икономиката и комуникациите на Естония включва електронно правителство, ID лична карта и платформа за цифрови подписи, разпространение на цифрови данни, отворени данни, киберобучение и взаимен обмен на знания и опит.

Забележителна характеристика на това събитие всъщност е геопропорционалното разделение, преодоляно чрез технологиите. По време на подписването Министър Пало се намира в Естония, докато Ян Вьорнер участва в 268-ата среща на съвета в централата на ЕКА в Париж, Франция³⁹.

---

³⁷ Бел. рег. – за тази инициатива вж.

https://www.esa.int/About_Us/Ministerial_Council_2016/What_is_space_4.0

³⁸ През 2016 г. ЕКА обяви планове за построяване на постоянна лунна база, наречена „Лунно село“ (Moon Village).

³⁹ Процесът на цифрово подписване се инициира от Пало, след което изпраща по имейл цифрово подписания документ до Ян Вьорнер. При получаването Вьорнер получава качеството на цифрово пребиваващ в Естония. Използвайки естонския инструмент за цифров подпис, той поставя електронната си лична карта в лаптопа, получава достъп до цифрово подписания меморандум за раз-

Обикновено договорот, независимо дали е под формата на единичен документ или няколко за размяна, се подписва едновременно от страните, на едно място. Практиката обаче позволява двустранен договор да може да бъде финализиран в трета държава или чрез размяна. Споразумение може да бъде подписано и на различни места и в различно време, ако това е необходимо от съображения за удобство, протокол или политика⁴⁰. Но имейл размяната е нещо съвсем ново, добавяща значително ниво на лекота и улеснение, на този иначе по-сложен обмен.

Така самата Естония, известна като госта напреднала в дигитално отношение, дава пример на много други държави с цялостния си модел на електронно управление и иновативно действие в международните отношения. Електронното пребиваване (*e-Residency*)⁴¹, цифровата самоличност (*digital ID*)⁴² и електронното гласуване са някои от предложенията на Естония, които привличат вниманието на международната общност. Стратегията на ЕС за единен цифров пазар, започнала през 2015 г., е предназначена да гарантира цифровата конкурентноспособност на Европа, черпи вдъхновение именно от Естония⁴³. Подписва-

---

бирателство в PDF формат, поставя своя електронен подпис и го изпраща обратно на министъра. Целият този процес продължава около минута и по този начин традиционните методи, включващи физическа документация и дипломатическа поща, биват напълно заобиколені. Това е доказателство, че в днешната цифрова ера традиционните норми за подписване на договори се предефинират по категоричен начин..

⁴⁰ Aust, A. *Modern Treaty Law and Practice*. 3rd ed. Cambridge, Cambridge University Press, p. 99.

⁴¹ Програмата *e-Residency* е иницирана от естонското правителство през 2014 г., за да предложи на предприемачи, дигитални номади и хора на свободна практика по целия свят достъп до естонски цифрови бизнес услуги. Естония е първата страна, която предлага *e-Residency*. Това са цифрова самоличност и статут, даващи възможност за достъп до електронни публични услуги и осигуряващи прозрачна бизнес среда. Този достъп дава възможност на предприемачи по целия свят да установят и управляват бизнес, независимо от местоположението си, изцяло онлайн. Регистрацията на търговско дружество отнема от гва до четири часа и е изцяло дистанционно. 99% от държавните услуги на Естония са достъпни онлайн, 24/7. Ресурсът се управлява от Естонския борг на полицията и граничната охрана (вж. <https://www.e-resident.gov.ee/>).

⁴² Електронна лична идентификация, използвана за сигурна идентификация в интернет.

⁴³ Основният компонент на тази цифрова инфраструктура е програмата *e-Residency*, която предлага цифрова самоличност на тези извън Естония, позволявайки им да подписват, криптират и изпращат криптирани документи с публичноправен характер (същата платформа, позволила подписването на предходно споменатото естонско споразумение). Освен това програмата *e-*

нето на споразумението за сътрудничество между Естония и ЕКА е значително улеснено от цифровата инфраструктура, която Естония е разработила през годините. Прецедентът може да има дълбоки последици за създаването на цифрови международни договори. Улесненото от съвременните комуникационни технологии цифрово подписване и проверка на документи може да революционизира сключването на международни договори.

В ЕС например влезе в сила регламент за общностна цифрова идентификация – Европейският портфейл за цифрова самоличност (*European Digital Identity Wallet – EUDI*)⁴⁴. По неговата сила всички 27 държави членки на ЕС ще предоставят цифрова самоличност на всеки гражданин, който иска такава. Ако държавите колективно признаят и приемат такава обединяваща форма на цифрова правна идентичност, подобно на начина, по който е структурирана в Естония, това може да проправи пътя за далеч по-приобщаващо международно правотворчество⁴⁵.

Един от основните случаи на използване на цифровия портфейл, който е в съответствие с международните електронни договори, би бил неговият потенциал да улесни процеса на идентификация на подписаните го. Конвенционалните методи често включват множество стъпки, изискващи различни документи за проверка, включително лична карта, паспорт, пълномощно и приложения. С дигиталния портфейл процесът на проверка може да бъде рационализиран, като се използва неговата способност за защитен цифров подпис. Тази оптимизация не само

Residency загатва за по-широка възможност – свят, в който цифровата идентичност може да бъде универсално призната.

⁴⁴ Регламент (ЕС) 2024/1183 от 11 април 2024 година за изменение на Регламент (ЕС) № 910/2014 по отношение на създаването на европейска рамка за цифрова самоличност (https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401183).

⁴⁵ В един все по-взаимосвързан свят, иновацията на EU Digital Identity Wallet би предложила не само удобство, но и пробив в преговорите за международни електронни договори. Дигиталният портфейл търпи интензивно тестване в четири големи проекта от април 2023 г. Ангажирани са над 250 субекта, обхващащи както частни предприятия, така и публични органи в 25 държави членки на ЕС и страни като Норвегия, Исландия и Украйна. Това показва широкия обхват на влиянието на този проект. България и Хърватия са единствените държави, които не извършват тестване в нито една от единадесетте области: достъп до държавни услуги; отваряне на банкова сметка; регистрация на симкарта; мобилно свидетелство за правоуправление; подписване на договори; документи за пътуване; организационна дигитална идентификация; разплащания; образователни сертификати; достъп до социална услуги за социално осигуряване.

ще ускори процеса, но и ще подобри мерките за сигурност, минимизирайки потенциалните рискове, свързани с фалшификации.

Друга важна черта на цифровия портфейл е способността му да консолидира професионални академични акредитации и дипломи. В контекста на международните електронни договори това може да улесни ефективната и мигновена легитимация на представители на организации, експерти и консултанти, които играят неизменна роля във фазите на преговорите и договорния процес⁴⁶.

9. Заключение

Общ белег на всички разгледани международни споразумения в електронна форма е, че те произтичат от дигитално напреднали международноправни субекти. Те се ползват по-скоро като символ на техните достижения и възможности в цифровата сфера затова и повечето са с необвързваща сила. Въпреки това обаче тези споразумения често се използват като средство за демонстрация на лидерство в иновациите, което укрепва международния имидж на страните, които ги сключват.

Друг характерен белег е акцентът върху сигурността на данните и електронната автентикация, която отразява необходимостта от утвърждаване на доверие в дигиталните платформи. Не на последно място по важност – подобни споразумения често целят насърчаване на трансфера на технологии и разширяване на сътрудничеството в сферата на цифровите услуги. С това става ясно, че положителните ефекти от дигитализацията на международния договор могат да са много. Сред тях могат лесно да бъдат включени:

Ефективност. Цифровите платформи имат потенциала значително да повишат ефективността на сключването на договори чрез намаляване на процедурните забавяния и разходите. Способността за преговори и формализиране на споразумения в реално време може да позволи на държавите да се справят с глобалните предизвикателства далеч по-бързо и гъвкаво.

Приобщаване и гостъпност. Като позволяват дистанционно участие и преговаряне, цифровите инструменти носят потенциала да демократизират процесите на сключване на договори, предлагайки възможности за по-широко участие на по-малки държави или такива с ограничени ресурси. Това приобщаване може да направи глобалната/многостранната дипломация далеч по-приобщаваща и по-справедлива, но единствено при осигуряване необходимата дигитална екосистема, включваща инфраструктура от хардуер и софтуер.

---

⁴⁶ Dörr, O., K. Schmalenbach. Vienna Convention. Berlin/Heidelberg, Springer, 2012, p. 80.

Символ на иновативност и опазване на околната среда. Технологично напредналите държави като Естония създават важен прецедент чрез пионерство в сключването на цифрови договори. Тези усилия служат като практическа иновация, но също така и като символичен ангажимент за възприемане и популяризиране на бъдещето на дипломатията в цифровата ера. Освен това цифровизацията носи значителни екологични предимства като намалява използването на хартия и ресурсите, свързани с пътувания и транспортни документи.

Както се изясни, дигитализацията на международните договори носи значителни ползи, които носят потенциала да преобразят традиционните дипломатически процеси. Тя позволява по-голяма ефективност, достъпност и символизира технологичния напредък на държавите. Въпреки това този подход е съпътстван от редица предизвикателства, които изискват внимание и целенасочени решения. Сред сериозните потенциални проблеми са:

Киберуязвимости. Един от най-сериозните рискове при цифровите договори е свързан с киберсигурността. Дигиталните платформи и електронните подписи могат да бъдат уязвими към хакерски атаки, манипулация на данни или неоторизиран достъп. Подобни инциденти не само ще компрометират сигурността на конкретни споразумения, но и със сигурност ще подкопаят доверието в използването на цифрови средства за договаряне.

Липса на глобално хармонизирани стандарти. Няма единна международна регулация, която да урежда изцяло дигиталното сключване на договори. Това води до несъответствия между различните държави относно признаването на електронни подписи, платформите за договаряне и правната тежест на цифровите споразумения. Липсата на универсално установени стандарти или добре известен и утвърден обичай може да доведе до спорове и правна несигурност.

Дигитално неравенство. Както се изясни, дигиталните договори предлагат по-високо ниво на достъпност, но същевременно създават предизвикателства за държави с ограничени ресурси. Липсата на необходимата цифрова инфраструктура и технологичен капацитет може да ограничи възможността им да участват активно в този процес. Това неравенство може да създаде допълнителни бариери за участие в глобалната дипломатия, задълбочавайки пропастта между технологично напредналите и развиващите се държави.

За да се разгърне пълният потенциал на дигитализацията в международното договаряне, е необходимо да се положат целенасочени усилия за създаване на общоприети международни принципи и регулации относно действието на правото на договорите в дигитална среда. Та-

кива стандарти трябва да обхващат признаването на електронни подписи, сигурността на цифровите платформи и правната валидност на сключените по електронен път договори. Това ще осигури правна сигурност, ще укрепи доверието между страните и ще създаде условия за по-широко прилагане на цифровите технологии в глобалната дипломация. Необходимо е да се инвестира в изграждането на технологичен капацитет в държавите с ограничени ресурси. Това ще гарантира, че дигитализацията води до по-голямо приобщаване и ползи за всички, вместо да задълбочава съществуващите неравенства.